

Adeln i Sverige

Den svenska adelns tillkomst räknas från 1280, då Alsnö stadga utfärdades av kung Magnus Ladulås. Två förutsättningar var ursprungligen grundläggande för adelskap: jordinnehav och krigstjänst. Alsnö stadga reglerade adelns privilegier, genom att de som fullgjorde en tyngre vapentjänst till häst kompenenserades med skattefrihet och därför kallades frälset.

Magnus Erikssons landslag 1347 påbjöd en viss rangordning inom frälset, såsom råds herrar, riddare och svenner, men fortfarande kunde bönder vinna inträde i frälset genom att göra rusttjänst. Från 1435 utgjorde adeln ett av de fyra riksständerna tillsammans med präster, borgare och bönder.

Vid Eriks XIV:s kröning 1561 utsågs grevar och friherrarna för första gången i Sverige efter kontinental förebild. Vid Johan III:s kröning 1569 utfärdades adelsprivilegier som stadgade att berättigande till adelskap var födsel inom adlig ätt eller adelsbrev utfärdat av kungen.

Gustav II Adolfs riddarhusordning från 1626 fastslog adelns ställning som ett slutet stånd och adelns politiska maktställning förstärktes ytterligare. Adeln indelades i tre klasser, som i sin tur delades upp i högadel och lågadel. Det bestämdes också, att varje adlig ätt, för att vinna "säte och stämma" på Riddarhuset, skulle introduceras och föras upp i en adelsmatrikel. Vid sina riksdagssammanträden skulle adeln ledas av lantmarskalken. Denne blev under de följande 240 åren en synnerligen mäktig person i det svenska politiska livet. (Sammanlagt tjänstgjorde 58 stycken under åren 1627-1866).

År 1719 upphävdes den gamla klassindelningen, och den politiska makten, som tidigare legat hos högadeln, övergick till lågadeln, vilken var i stor majoritet på Riddarhuset. Detta ledde till 1723 års riddarhusordning och adelsprivilegier. Tiden mellan 1719 och 1772 kallas frihetstiden och anses vara Riddarhusets politiska glansperiod. Under den stormiga riksdagen 1738 splittrades adeln i två partier, hattarna och mössorna, och häftiga politiska stridigheter ägde rum på Riddarhuset. Till lantmarskalk valdes då hattarnas ledare Carl Gustaf Tessin. Det berättas om en episod under denna mycket hetsiga riksdag, då grälet blev så högljutt i riddarhussalen, att Tessin för att göra sig hörd slog sönder talmansklubban och av misstag råkade krossa sin snusdosa av guld. Ett ögonvittne skriver om detta tillfälle att då "reste sig alla på sina bänkar och på väl en half timme var intet mänskligt ord att höra utan ett oförnimligt krål och skri". Vid riksdagen 1769 avslutades ett våldsamt gräl på Riddarhuset med tio dueller.

Gustav III:s oblodiga revolution 1772 ledde till att den politiska makten återgick till kungen med adeln som ett dekorativt "rikets första stånd". Vid 1789 års riksdag blev det en öppen brytning mellan adeln och kungen. Gustav III drev då igenom en ny grundlag som gav ökade rättigheter åt kungen och de ofrälse. Vid samma riksdags behandling av frågan om en av kungen önskad skattehöjning, vägrade adeln att bifalla denna. Då inträffade det unika, att Gustav III själv, utan vakt, infann sig på Riddarhuset, tog plats i lantmarskalkstolen och vädjade om adelns bifall. Kungens vädjan mottogs till övervägande delen av nej-rop, men kungen tackade rörd för bifallet och lät Riddarhussekreteraren sätta upp ett protokoll. Därpå lämnade han Riddarhuset där adeln satt kvar med "harmfullt stillatigande samt kulna och bedrövade ansikten".

Efter 1809 års revolution återfick adeln en del av den makt den förlorat genom Gustav III:s politik. Ett yttre tecken på adelns stärkta ställning var exempelvis, att lantmarskalken vid riksdagens öppnande förfogade över en paradvagn och hästar i nästan lika praktfull stil som kungens. Enda skillnaden var att de metall detaljer som var förgyllda på kungens ekipage var försilvrade på lantmarskalkens.

Från omkring 1830 började röster höjas för ståndsriksdagens avskaffande och dessa diskussioner varade fram till 1865 då den nya riksdagsordningen antogs av alla fyra ständerna. Efter två anföranden av Louis De Geer, reformförslagets upphovsman, och efter en lysande debatt som varade i fyra dagar, röstade adeln den 7 december 1865 om den nya representationsreformen. Denna bifölls med 361 röster mot 294. Härmed upphörde adeln som stånd att spela någon politisk roll. Ståndssamhället upplöstes och tvåkammarriksdagen

infördes. Adeln gavs dock fortsatt ställning som offentligrättslig korporation, och dess intressen tillgodosågs vidare genom att en första kammare inrättades, där valreglerna var så utformade att kammaren under lång tid till övervägande del kom att bestå av adelsmän. Enskilda adelsmän har också ända fram till våra dagar haft stor politisk betydelse.